

INDIVIDUACIJA: PASAMONĖS FUNKCIJA

K. G. JUNGAS

266 Viena kitą keičiančios stadijos, kurias aptarėme praėjusiame skyriuje, turi tam tikrą paskirtį, potencialų tikslą. Tai yra individuacijos kelias. Individuacija reiškia tapimą *individu*¹, taip pat ir tapimą savimi, nes individualumas yra mūsų giliausias, galutinis, neprilygstamas unikumas. Taigi individuaciją galėtume pavadinti artėjimu prie savasties ar savirealizacija.

267 Anksčiau aptartos vystymosi galimybės iš esmės yra nutolimas nuo savasties, kai savastis netenka savo realumo arba vardan išorinio vaidmens, arba vardan įsivaizduojamos prasmės. Savastis pasitraukia į antrą planą ir užleidžia vietą socialiniam pripažinimui arba įtaigiam pirmapradžiam vaizdiniui. Abiem atvejais viršų ima tai, kas kolektyvu. Nutolimas nuo savasties dėl kolektyvinių dalykų atitinka socialinį idealą ir netgi yra laikoma socialine pareiga ir dorybe, nors tuo galima piktnaudžiauti ir egoistiniais tikslais. Egoistai vadinami savanaudžiais, bet tai, žinoma, neturi nieko bendra su čia vartojama savasties sąvoka. Kita vertus, savirealizacija yra priešinga nutolimui nuo savasties. Šis nesusipratimas yra gana dažnas dalykas, nes individualizmas nepakankamai skiriamas nuo individuacijos. Esant individualizmui, tam tikras įsivaizduojamas ypatumas yra sąmoningai pabrėžiamas ir išryškinamas labiau negu kolektyviniai motyvai ir išpareigojimai. O individuacija yra geresnis ir visapusiškesnis žmogaus kolektyvinių savybių įgyvendinimas, kadangi tinkamas dėmesys individo ypatumams labiau negu šių ypatumų nepaisymas ar slopinimas padeda vystyti socialinius sugebėjimus. Individo idiosinkratiškumas turėtų būti suprantamas ne

¹ Čia yra žodžių žaismas: angliškai in reiškia "ne", o divide – "dalyti" (vert. past.).

kaip jo paties ar jo sudėtinių elementų keistumas, o greičiau – kaip unikali funkcijų ir sugebėjimų, kurie patys savaime yra visiems bendri, kombinacija ar palaipsnė diferenciacija. Kiekvieno žmogaus veidas turi nosį, dvi akis ir t. t., tačiau šie bruožai yra nevienodi. Kaip tik todėl yra įmanomos individualios savybės. Taigi individuacija gali reikšti tik tai tokių psichologinio vystymosi procesą, kurio metu įvirtinamos turimos individualios savybės. Kitaip tariant, asmuo virsta ta ryškia, unikalia būtybe, kokia iš esmės yra. Jis netampa savanaudišku įprastine to žodžio prasme, o tik atskleidžia savo prigimties savitumą. Tai, kaip jau minėjome, labai skiriasi nuo egoizmo ar individualizmo.

- 268 Kadangi žmogus, kaip gyva visuma, yra sudarytas vien tik iš visuotinių ypatybių, jis – visiškai kolektyvus, todėl jokių būdu ne priešingas kolektyvumui. Vadinasi, individualistinis savo ypatumų pabrėžimas prieštarauja gyvos būtybės esmei. Tuo tarpu individuacija siekia gyvos visų ypatybių sąveikos. Kadangi visuotinės ypatybės visuomet pasireiškia tik individualiai, tai ir visiškas jų priėmimas turės individualų poveikį – tokį, kurio niekas, juo labiau individualizmas, negalės pranokti.
- 269 Individuacijos tikslas – ne kas kita kaip savasties išvadavimas: viena vertus – iš apgaulingų personos skraisčių, kita vertus – iš įtaigios pirmąkart vaizdinio galios. Iš to, kas buvo aptarta anktesniuose skyriuose, turėtų būti pakankamai aišku, ką psichologijoje reiškia persona. Bet, nukreipę žvilgsnį į kitą pusę, tai yra į “kolektyvinės sąmonės įtaką”, pasijuntame tamsiame vidiniame pasaulyje, kurį gerokai sunkiau suprasti, negu visiems prieinamą personos psichologiją. Juk kiekvienas žino, ką reiškia “dėtis oficialiam” ar “atlikti socialinį vaidmenį”. Personos padedamas žmogus bando vienaip ar kitaip atrodyti, jis slepiasi už jos kaukės, arba netgi atsiveria ja lyg barikada. Taigi personos klausimas neturėtų kelti didelių sunkumų.
- 270 Tačiau visiems suprantamai aprašyti subtilius vidinius procesus, kurie su didžiąja įtaiga užplūsta sąmonę, yra gerokai sunkiau. Norint juos apibūdinti, turbūt geriausia – remtis psichinės ligos, kūrybinio įkvėpimo ir religinio atsivertimo pavyzdžiais. Puikiausia, kaip sakoma, gyvenimišką, pasakojimą apie tokią vidinę transformaciją galima rasti H. G. Wellso knygoje “Kristinos Albertos tėvas” (“Christina Alberta’s Father”). Panašūs pasikeitimai aprašyti lengvai skaitomoje Leon Daudet knygoje “L’Heredo”. Labai daug medžiagos apie tai yra Williama Jameso “Religinio

patyrimo įvairovėje” (“Varieties of Religious Experience”). Nors dažnai tokiu atveju asmenybės pasikeitimą tiesiogiai ar netiesiogiai lemia tam tikri išoriniai veiksniai, jie ne visuomet iki galo jį paaiškina. Derėtų pripažinti, kad pasikeitimus gali sukelti ir subjektyvios vidinės priežastys, nuomonės, įsitikinimai. Šiuo atveju išoriniai stimulai visai arba beveik nedaro jiems įtakos. Patologinių asmenybės pakitimų atveju tai netgi gali būti laikoma taisykle, kurios išimtis tėra psichozė, kaip aiški ir paprasta reakcija į kokią nors sukrečiantį išorinį įvykį. Vadinasi, psichiatrijoje pagrindinis ligų etiologinis veiksnys yra paveldėtas ar įgytas patologinis polinkis. Turbūt tą patį galima pasakyti ir apie daugumą kūrybinių intuicijų: juk vargu ar derėtų manyti, kad tarp krentančio obuolio ir Niutono gravitacijos teorijos yra grynai priežastiniai ryšys. Visi religiniai atsivertimai, kurie nebuvo tiesiogiai sąlygoti įtaigos ar užkrečiančio pavyzdžio, taip pat prasidėjo nuo nepriklausomų vidinių procesų, lėmusių asmenybės pasikeitimą. Paprastai šie procesai pasižymi tuo, kad iš pradžių yra nesuvokiami, t. y. sąsąmoningi, ir tik vėliau po truputį pasiekia sąmonę. Jų prasiveržimas gali būti labai staigus: sąmonę akimirksniu užtvindo nepaprastai keistas ir, be abejo, visiškai netikėtas turinys. Tačiau taip gali atrodyti tik nespecialistui ar net tam, kuriam tai nutinka, o patyręs stebėtojas žino, kad psichologiniai įvykiai niekuomet nebūna staigūs. Iš tiesų prasiveržimas bręsta daug metų, dažnai pusę gyvenimo, ir jau vaikystėje galima aptikti įvairių aiškiai matomų požymių, kurie daugiau ar mažiau simboliškai rodo tolesnį nenormalų vystymąsi. Pavyzdžiui, prisimenu vieną psichinį ligonį, kuris atsisakė bet kokio maisto, o maitinimas per nosį kelė išties didelių sunkumų. Prieš įkišant vamzdelį, tekdavo suleisti anestetikų, antraip pacientas kažkoku nesuvokiamu būdu, stumdamas gilyn į gerklę, prarydavo savo liežuvį. Tai buvo naujas ir man tuo metu nežinomas faktas. Pagerėjimo metu šis vyras papasakojo man tokią istoriją. Vaikystėje jis dažnai svarstydavo apie tai, kaip galėtų nusižudyti, net jeigu būtų imtasi visų įsivaizduojamų priemonių jam sutrukdyti. Iš pradžių bandė tai padaryti sulaikydamas kvėpavimą, tačiau suvokė, kad beveik netekęs sąmonės vėl pradeda kvėpuoti. Nutraukęs šiuos mėginimus, jis pagalvojo, kad atsisakęs valgyti ko gero pasiektų savo. Ši mintis jam patiko, bet paaiškėjo, kad maitinti galima pro nosies ertmę. Jis ėmė svarstyti, kaip uždengti šią angą, ir sugalvojo užkišti ją liežuviumi. Iš pradžių jam nesisekė, bet po nuolatinių treniruočių pagaliau

pavyko praryti liežuvį atpalaidavus raumenis liežuvio apačioje – kartais netyčia šitaip nutinka ir anestezijos metu.

- 271 Šiuo keistu būdu berniukas grindė kelią savo būsimai psichozei. Po antro priepuolio jis nebepagydomai išprotėjo. Tai tik vienas iš daugelio pavyzdžių, tačiau jo pakanka, norint parodyti, kad vėlyvas ir, atrodytų, staigus neįprasto turinio prasiveržimas iš tiesų visai ne staigus, o vėliau – metų metus vykusio sąsąmoningo vystymosi rezultatas.
- 272 Dabar iškyla svarbiausias klausimas: nuo ko šie sąsąmoniniai procesai priklauso ir kaip susidaro? Kol jie yra sąsąmoniniai, apie juos, be abejo nieko negalima pasakyti. Tačiau kartais jie pasireiškia – iš dalies simptomais, iš dalies poelgiais, nuomonėmis, jausmais, fantazijomis ir sapnais. Tokia stebėjimų medžiaga leidžia daryti netiesiogines išvadas apie sąsąmoninių procesų būklę ir sandarą tam tikru momentu ir apie tolesnį jų vystymąsi. Tačiau tai darydami neturėtume pasiduoti iliuzijai, kad jau atskleidėme tikrą sąsąmonės procesų prigimtį. Mums niekuomet nepavyks peržengti hipotetiškojo “tarsi”.
- 273 “Jokio mirtingojo protas negali prasiskverbti į gamtos gelmes”, taip pat ir į sąmonės gelmes. Tačiau žinome, kad sąsąmonė niekada nesili. Ji visuomet dirba – netgi tuomet, kai miegodami sapnuojame. Daug žmonių teigia, kad niekada nesapnuoja, bet greičiausiai jie tiesiog neprisimena savo sapnų. Reikšminga tai, kad tie, kurie kalba per miegus, dažniausiai neprisimena nei sapno, kurio metu ėmė kalbėti, nei apskritai, kad sapnavo. Nebūna dienos, kad nesuklystume kalbėdami, kad neišgaruotų iš atminties tai, ką iki tol puikiai žinojome, kad be priežasties neapimtų vienokia ar kitokia nuotaika ir t. t. Visi šie dalykai yra kažkokios pastovios sąsąmoninės veiklos simptomai. Ta veikla tiesiogiai matoma naktį sapnuose, bet dieną, slopinama budrios sąmonės, prasiveržia tik retkarčiais.
- 274 Šiandienos patirtis leidžia teigti, kad sąsąmoniniai procesai ir sąsąmoningas protas kompensuoja vieni kitus. Aš specialiai vartuju žodį kompensuoja, o ne prieštarauja, kadangi sąsąmonė ir sąsąmonė dažnai ne prieštarauja, o papildo viena kitą, sudarydamos visumą, vadinamą savastimi. Remiantis šiuo apibrėžimu, savastis apima ir yra daugiau negu sąsąmoningas ego. Ji apima ne tik sąsąmoningą, bet ir nesąsąmoningą psichiką, taigi asmenybės dalį, kuri taip pat yra mūsų. Gana lengva įsivaizduoti, kad esame sudaryti iš kelių dalių ir tuo būdu išvysti save,

pavyzdžiui, kaip personą. Tačiau pritrūkstame vaizduotės, bandydami susidaryti tikslų sąvęs, kaip savasties, vaizdą, nes šiuo atveju dalis turėtų apimti visumą. Mažai vilties, kad kada nors gali pavykti bent kiek priartėti prie savasties įsisąmoninimo, nes kad ir kiek stengtumėmės, visuomet egzistuos neapibrėžtas ir neapibrėžiamas sąsąmoningos medžiagos kiekis, priklausantis savasties visumai. Taigi savastis visuomet liks neaprepiama kiekybė.

- 275 Pasąmoniniuose procesuose, kompensuojančiuose sąsąmoningą ego, yra visi elementai, būtini psichikos, kaip visumos, savireguliacijai. Asmeniniame lygmenyje – tai sąsąmonės nepripažinti asmeniniai motyvai, išskylantys sapnuose, mūsų neįžvelgtos kasdienių situacijų prasmės, išvados, kurių nesugebėjome padaryti, neatsiskleidę jausmai ar kritika, kurios sau pagailėjome. Bet kuo labiau save įsisąmoninsime ir pažinsime, kuo labiau pritaikysime tai gyvenime, tuo mažesnis darysis asmeninės sąsąmonės sluoksnis, esantis virš kolektyvinės sąsąmonės. Taip atsiranda sąsąmonė, kuri, nebeįkalinta ribotame, perdėm jautriame asmeniniame ego pasaulyje, laisvai dalyvauja erdvesniame objektyvių interesų pasaulyje. Ši platesnė sąsąmonė – tai nebe tas irzlus, egoistiškas asmeninių norų, baimių, vilčių ir ambicijų gumulas, kurį nuolat kompensavo ar taisė sąsąmoninės kontrtendencijos, o aktyvus santykis su objektyviu pasauliu, vedantis individą į absoliučią, vientisą, neišardomą viso pasaulio bendruomenę. Šioje stadijoje išskylančios problemos – tai nebe egoistiški norų konfliktai, o sunkumai, susiję su kitais ne mažiau nei su pačiu savimi. Čia išskylančios problemos iš esmės – kolektyvinės. Jos išjudina kolektyvinę sąsąmonę, nes joms reikia greičiau kolektyvinės nei asmeninės kompensacijos. Taigi išaiškėja, kad tai, ką sukuria sąsąmonė, tinka ne tik tam tikram vienam asmeniui, bet ir kitiems, iš esmės – daugeliui žmonių, o gal net visiems.
- 276 Centrinėje Afrikoje esančių Elgono miškų čiabuviai elgoniečiai papasakojo man, kad yra dvi sapnų rūšys: įprastas mažo žmogaus sapnas ir didelis regėjimas, galintis aplankyti tik didįjį žmogų, pavyzdžiui, žiniuonį ar vadą. Mažieji sapnai neturi jokios reikšmės, bet jei žmogus susapnuoja didelį sapną, jis sušaukia gentį ir visiems papasakoja.
- 277 Kaip atskirti, ar sapnas didysis, ar mažasis? Tai suvokiama, remiantis instinktyviu svarbos jausmu. Didžiojo sapno įspūdis toks sukrečiantis, kad žmogui net nekyla mintis pasilaikyti jį tik sau. Jis turi papasakoti,

nes psichologiškai teisingai jaučia, kad sapnas yra svarbus visiems. Net ir mums kolektyvinis sapnas atrodo toks svarbus, kad jaučiame norą apie jį papasakoti. Jį sukelia santykių konfliktas, ir jis turi būti įtvirtintas mūsų sąmoninguose santykiuose, nes kompensuoja kaip tik juos, o ne kokią nors asmeninę vidinę painiavą.

- 278 Kolektyvinės sąmonės procesai susiję ne tik su daugiau ar mažiau asmeniniais individo santykiais su šeima ar platesne socialine grupe, bet ir su jo santykiais su visuomene ir visa žmonija. Kuo aplinkybės, sukėlusios sąmoninę reakciją, bendresnės ir mažiau asmeniškos, tuo reikšmingesnė, keistesnė ir labiau pribloškianti kompensacija. Ji ne tik skatina asmeniškai pasidalinti, bet veda į atsiskleidimą ir išpažintį, ir netgi į dramatišką savo fantazijų atskleidimą.
- 279 Pateiksiu pavyzdį, rodantį, kaip sąmonė geba kompensuoti santykius. Kartą į mane kreipėsi gydytis gana arogantiškas džentelmenas. Jis užsiėmė verslu drauge su savo jaunesniu broliu. Brolių tarpusavio santykiai buvo labai įtempti, ir tai tapo viena pagrindinių priežasčių, sukėlusių mano paciento neurozę. Iš to, ką jis man papasakojo, nepaaiškėjo, kodėl iš tiesų kilo minėtoji įtampa. Jis išsijuošęs kritiko savo brolių ir akivaizdžiai stengėsi sumenkinti jo gabumus. Dažnai brolių sapnuodavo ir visada – Bismarko, Napoleono ar Juliaus Cezario vaidmenyse, o jo namas atrodydavo kaip Vatikanas ar Yildiz paviljonas². Mano paciento sąmonė aiškiai turėjo poreikį suteikti jaunesniajam broliui aukštesnį statusą. Iš to padariau išvadą, kad pacientas per daug aukštino save, ir per daug žemino brolių. Tolesnė analizė eiga tai visiškai patvirtino.
- 280 Kita pacientė, jauna, nepaprastai sentimentalai savo motinos įsikibusi moteris, nuolatos labai blogai ją sapnuodavo. Regėdavo ją kaip raganą, šmėklą ar persekiojantį demoną. Motina be saiko ją išlepino ir taip apakino švelnumu, kad duktė sąmoningai nė nesuvokė, kokia žalinga motinos įtaka. Štai toks yra sąmonės kompensacinis kritiškumas.
- 281 Kartą aš pats intelektualiai ir moraliai per menkai įvertinau savo pacientę. Susapnavau ant aukštos uolos stūksančią pilį, kurios aukščiausiojo bokšto balkone sėdėjo mano pacientė. Aš nedvejodamas tuoj pat papasakojau jai tą sapną, ir tai, be abejo, turėjo kuo geriausias pasekmes.

² *Yildiz paviljonas – Turkijos sultono vasaros rūmai, esantys netoli Stambulo (vert. past.).*

- 282 Visi žinome, kaip dažnai apsikvailiname kaip tik tų žmonių akivaizdoje, kuriuos neteisingai nuvertiname. Be abejojimo, gali atsitikti ir priešingai, kaip sykį yra buvę mano draugui. Dar "žalias" studentas jis parašė patologui Virchowui, maldaudamas "Jo Ekselencijos" audiencijos. Kai vėliau, virpėdamas iš baimės, bandė prisistatyti, vietoj savo vardo išpyškino: "Aš esu Virchowas". Tuomet Jo Ekselencija, piktdžiugiškai šypsodamasis, perklausė: "Aha, tai jūs taip pat Virchowas?" Akivaizdu, kad mano draugas jautėsi per daug menkas, todėl jo pašamonei lemiamą akimirsnį pasufleravo prisistatyti jam kaip lygiam didžiajam Virchowui.
- 283 Šie santykiai yra gana asmeniškai, todėl čia, žinoma, nėra jokio poreikio labai kolektyvinėms kompensacijoms. Kita vertus, pašamonės pateikti personažai pirmuoju mūsų atveju yra aiškiai kolektyvinės prigimties: tai visuotinai pripažinti didvyriai. Čia galimos dvi interpretacijos: arba mano paciento jaunesnysis brolis yra plačiai žinomas svarbus visuomenės žmogus, arba pacientas perdeda savo vertę ne tik santykiuose su broliu, bet ir su visais kitais žmonėmis. Pirmoji prielaida neturėjo visiškai jokio patvirtinimo, tuo tarpu antrosios teisingumas buvo akivaizdus. Kadangi kraštutinė šio vyro arogancija palietė ne tik jį, bet ir gana plačią socialinę grupę, kompensacija pasinaudojo kolektyviniu įvaizdžiu.
- 284 Tą patį galima pasakyti ir apie antrąjį atvejį. Ragana yra kolektyvinis įvaizdis, taigi galima manyti, kad jaunoji moteris besąlygiškai priklausė ne tik nuo motinos asmeniškai, bet ir nuo platesnės socialinės grupės. Tai pasitvirtino: jos gyvenimas vis dar buvo nepaprastai infantilus, ir pasaulis buvo tapatus jos tėvams. Šie pavyzdžiai kalba apie santykius asmeninėje sferoje. Tačiau yra ir neasmeniškai santykiai, kuriems kartais reikia pašamoniškos kompensacijos. Tokiais atvejais pasirodo daugiau ar mažiau mitologinio pobūdžio kolektyviniai įvaizdžiai. Dažniausiai mitologinę kompensaciją dėl visuotinio svarumo gali sukelti moralinės, filosofinės ir religinės problemos. Minėtoje H. G. Wells'o knygoje aptinkame klasikinę kompensacijos tipą: viduje menkutis misteris Preemby sužino, kad iš tiesų yra karalių karaliaus Sargono reinkarnacija. Laimei, autoriaus genialumas išgelbsti vargšą senąjį Sargoną nuo patologiško absurdo, ir netgi suteikia skaitytojui galimybę įvertinti tragišką ir amžiną šio apgailėtino triukšmo prasmę. Visiškas menkysta

misteris Preemby suvokia esąs visų praeities ir ateities amžių susikirtimo taške. Šis žinojimas jam kainuotų tik nedidelę beprotystę, jeigu pabaigoje jo neprarytų pirmapradžio įvaizdžio monstras, o juk iš tiesų beveik taip ir nutinka.

- 285 Universalio blogio ir nuodėmės problema yra kitas mūsų neasmeniško santykio su pasauliu aspektas. Ši problema sukelia beveik daugiau kolektyvinių kompensacijų, nei bet kuri kita. Kai vienas iš mano pacientų buvo šešiolikos metų, vienas pirmųjų prasidedančios sunkios kompulsinės neurozės simptomų buvo toksai sapnas: „Jis eina nepažįstama gatve. Tamsu. Už nugaros išgirsta žingsnius. Išsigandęs ima eiti greičiau. Žingsniai artėja, ir jo baimė auga. Jis leidžiasi bėgti. Bet žingsniai, regis, tuoj jį pasivys. Pagaliau jis atsigręžia ir išvysta velnią. Apimtas mirtino siaubo, pašoka ir pakimba ore“. Sapnas pasikartojo du kartus – tai buvo ženklas, kad jis nepaprastai svarbus.
- 286 Gerai žinoma, kad dėl savo skrupulingumo ir ceremonialaus pedantiškumo kompulsinė neurozė ne tik primena moralinę problemą, bet yra ištis sklidina nežmoniško gyvuliškumo ir negailestingo blogio. Trapios struktūros asmenybė žūtbūtinai kovoja, nenorėdama to integruoti. Tai paaiškina, kodėl tiek daug dalykų turi būti atlikta ceremonialiai teisingai, tarsi siekiant neutralizuoti už nugaros tykantį blogį. Po šio sapno prasidėjo neurozė, kurios pagrindinis bruožas buvo tai, kad pacientas, kaip jis pats sakė, turėjo išlaikyti paruoštą arba neužterštą tyrumo būseną. Todėl jis nutraukė arba padarė negaliojančius visus ryšius su pasauliu, su viskuo, kas priminė jam žmogaus egzistencijos laikinumą. Jis įniko į beprotišką tvarką, skrupulingas valymo ceremonijas ir nerimastingai laikėsi nesuskaičiuojamų, neįtikėtinais sudėtingų taisyklių. Kai pacientas dar nė neįtarė apie priešais esančią pragarišką būtį, sapnas jau bylojo, kad, jei norės vėl nusileisti į žemę, pirmiausia turės sudaryti sutartį su blogiu.
- 287 Kažkur kitur jau esu aprašęs jauno teologijos studento sapną, iliustruojantį religinės problemos kompensaciją. Tas žmogus turėjo įvairiausių tikėjimo sunkumų – šiandien tai dažnas reiškinys. Jis sapnavo, kad yra baltojo burtininko mokinyš. Kiek pamokęs jį, burtininkas, kuris kažkodėl buvo apsirengęs juodai, tarė, kad dabar jiems reikia juodojo burtininko. Pasirodė baltu rūbu apsigaubęs juodasis burtininkas. Jis pasakė, kad rado rojaus raktus, bet tik baltojo burtininko

išmintis galėsianti padėti jam suprasti, kaip jais naudotis. Šiame sapne aiškiai iškyla priešingybių problema. Jos sprendimas taoistų filosofijoje gerokai skiriasi nuo vakaruose vyraujančių požiūrių. Religinės problemos prigimtis neasmeninė, todėl ir sapno panaudoti įvaizdžiai yra ne asmeniniai, o kolektyviniai. Sapnas, skirtingai nuo krikščioniško požiūrio, pabrėžia gėrio ir blogio reliatyvumą ir labai primena taoistinį *Jin* ir *Jan* simbolį.

288 Žinoma, remdamiesi šiomis kompensacijomis, neturėtume daryti išvados, kad sąmoningam protui vis labiau gilinantis į visuotines problemas sąmonė sukurs tokias pat reikšmingas kompensacijas. Galima sakyti, kad yra pagrįstas ir nepagrįstas domėjimasis neasmeninėmis problemomis. Tokio pobūdžio veikla yra pagrįsta tik tuomet, kai ją skatina giliausi ir tikriausi poreikiai; o jeigu jos priežastis – tik intelektualinis smalsumas ar bėgimas nuo nemalonios realybės, – ji nepagrįsta. Pastaruoju atveju sąmonė kuria itin žmogiškas ir grynai asmenines kompensacijas, kurių akivaizdus tikslas – gražinti sąmoningą protą atgal į įprastą realybę. Žmonių, kurie nuolat nepagrįstai svaičioja apie absoliutą, sapnai dažnai yra absurdiškai banalūs ir bando atvėsinti tokį užsidegimą. Taigi kompensacijos pobūdis leidžia išsyt spręsti apie sąmoningų pastangų rimtumą ir teisingumą.

289 Be abejo, yra nemažai žmonių, bijančių sutikti su tuo, kad sąmonė gali turėti reikšmingų minčių. Jie prieštarautų: “Nejaugi iš tiesų manote, kad sąmonė geba pasiūlyti ką nors, kas galėtų prilygti konstruktyviai vakarietiškos galvosenos kritikai?” Žinoma, jei žvelgtume į šią problemą intelektualiai ir priskirtume sąmonei racionalias intencijas, prieitume iki absurdo. Bet mūsų sąmonės psichologija visiškai netinka sąmonei, kurios galvosena yra instinktyvi, neturinti atskirų funkcijų. Sąmonė “nemąsto” taip, kaip mes suprantame mąstymą, ji tiesiog sukuria vaizdinį, atsakydama į sąmoningą situaciją. Šis vaizdinys anaipol nėra racionalios refleksijos produktas, minties jame ne daugiau nei jausmo. Jį galima būtų palyginti su menininko vizija. Mes linkę pamiršti, kad problema, kuri slypi paskutiniame cituotame sapne, netgi sąmoningam sapnavusiojo protui yra ne intelektualiai, bet giliai emocinė. Etinė problema moraliam žmogui – labai svarbus klausimas, kurio šaknys glūdi tiek giliausiuose instinktyviuose procesuose, tiek idealistiškiausiuose siekimuose. Ši problema žmogui yra alinančiai

reali. Todėl nenuostabu, kad atsakymas iškyla iš pačių prigimties gelmių. Akivaizdu, kad kiekvienam sava psichologija atrodo visa ko matas. Bet jeigu žmogus kvailai nusprendžia, kad minėtoji problema neverta jo dėmesio, šis dalykas neturėtų trikdyti psichologo, nes jis turi priimti faktus objektyviai, nemandydamas iškreipti jų pagal savo subjektyvias prielaidas. Turtingesnės ir imlesnės natūros gali pagrįstai susidomėti neasmenine problema, ir kuo pagrįsčiau, tuo gilesnis bus jų sąšmonės atsakymas. Kaip sąšmoningas protas gali paklausti: “Kodėl egzistuoja šis grėsmingas konfliktas tarp gėrio ir blogio?”, – taip sąšmonė gali atsakyti: “Pažvelk atidžiau! Jie reikalingi viens kitam. Tai, kas geriausia, kaip tik todėl, kad yra geriausia, turi blogio sėklą, ir nėra to blogo, kuris neišeitų į gera”.

290 Tuomet sapnavusiajam gali paaiškėti, kad regimai neišsprendžiamas konfliktas greičiausiai yra prietaras, laiko ir erdvės sąlygotas mąstymo būdas. Toks, atrodytų, sudėtingas sapno vaizdinys galėtų lengvai atsiskleisti kaip paprastas, instinktyvus sveikas protas, kaip mažytė racionali idėja užuomazga, kurią brandesnis protas būtų galėjęs atrasti ir sąšmoningai. Bet kuriuo atveju, kinų filosofijoje apie tai buvo galvojama prieš šimtmečius. Ypač pagaulaus, lankstaus mąstymo forma būdinga tai pirmykštei natūraliai dvasiai, kuri gyva visuose mumyse, tik temdoma vienašališko sąšmoningo vystymosi. Jei žiūrime į sąšmoninę kompensaciją iš šio taško, galime būti teisingai apkaltinti, kad sąšmonę vertiname perdėm iš sąšmoningų pozicijų. Ir išties, dėstydamas savo požiūrį į tai, aš visuomet pradėdavau nuo minties, kad sąšmonė, nors ir labai reikšmingai, tiktai reaguoja į sąšmonės turinį: jai trūksta iniciatyvos. Tačiau visai neketinu sudaryti įspūdžio, kad sąšmonė visais atvejais yra tik reaguojanti. Priešingai, didžiulė patirtis byloja ne tik apie sąšmonės spontaniškumą, bet ir apie tikrą iniciatyvumą. Begalė žmonių gaišta prie bereikšmių sąšmoninių dalykų, kol pagaliau tampa neurotiškais. Sąšmonės išrasta neurozė sukrečia juos ir pažadina iš apatijos, nepaisant jų tingumo ir dažnai beviltiško pasipriešinimo.

291 Tačiau, mano manymu, būtų klaidinga galvoti, kad sąšmonė tokiais atvejais veikia pagal apsvartytą ir suderintą planą, siekdama tam tikrų apibrėžtų tikslų. Nesu radęs nieko, kas paremtų tokią prielaidą. Kiek galime suvokti, varomoji jėga iš esmės yra tik savirealizacijos siekis. Jeigu egzistuočių koks nors bendras teleologinis planas, visus tuos, kurie

mėgaujasi pašmonės pertekliumi, nenugalimas impulsas neišvengiamai pastūmėtų į aukštesnį sąmonės lygmenį. Akivaizdu, kad taip nėra. Daugybė žmonių, nepaisant to, kad gyvena vadovaudamiesi liūdnei pagarsėjusiais pašmoniniais motyvais, niekuomet nepriartėja prie neurozės. Tie nedaugelis, kuriems teko ši lemtis, iš tiesų yra aukštesnio tipo žmonės, kurie dėl vienos ar kitos priežasties per ilgai užsibuvo primityviame lygyje. Ilgainiui jų prigimtis nebeištveria tokio nenatūralaus sąstingio. Sąmonės akiračio siaurumas ir egzistavimo ribotumas padeda jiems sutaupyti energiją, kuri po truputį kaupiasi pašmonėje ir galų gale pratrūksta kaip stipresnė ar silpnesnė neurozė. Šis paprastas mechanizmas nebūtinai turi planą. Jį galima paaiškinti visiems suprantamu savirealizacijos siekiu arba uždelsta asmenybės branda.

292 Beveik nėra abejonių, kad mums dar daug trūksta iki viršutinės sąmonės ribos, taigi kiekvienas gali praplėsti sąmonę. Todėl galima manyti, kad pašmoniniai procesai nuolatos pateikia mums medžiagą, kurią sąmoningai pripažinus sąmonės ribos prasiplėstų. Šiuo požiūriu pašmonė tampa neribotos patirties šaltiniu. Jeigu ji tik reaguotų į sąmoningą protą, galėtume neabejodami pavadinti ją psichiniu veidrodiniu pasauliu. Tuomet tikrasis viso turinio ir procesų šaltinis slypėtų sąmoningame prote, o pašmonė tik iškreiptai atspindėtų sąmoningą turinį. Kūrybinis procesas neperžengtų sąmoningo proto ribų, ir visa, kas nauja, tebutų sąmoningi išradimai ar sumanymai. Tačiau empiriniai faktai tai neigia. Kiekvienas kūrybingas žmogus žino, kad spontaniškumas yra kūrybinės minties pagrindas. Pašmonė nėra tik veidrodinis atspindys: jos veikla nepriklausoma ir produktyvi, o patirtis – savarankiškas pasaulis, turintis savo realybę, apie kurią galima pasakyti tik tai, kad ji veikia mus, o mes veikiame ją – tas pats sakoma ir apie išorinio pasaulio patyrimą. Kaip išorinį pasaulį sudaro materialūs objektai, taip pašmonės pasaulį sudaro psichiniai veiksniai.

293 Mintis apie psichinį objektyvumą jokia būdu nėra naujas atradimas. Iš esmės tai viena seniausių ir bendriausių žmonijos žinių, ne kas kita, kaip įsitikinimas, kad egzistuoja konkretus dvasios pasaulis. Žinoma, dvasios pasaulis niekuomet nebuvo atrastas taip, kaip būdas įkurti ugnį trinant viena į kitą lazdeles. Greičiau tai buvo patyrimas, sąmoningai priimant kitą realybę, jokia būdu ne menkesnę už materialų pasaulį. Abejoju, ar kur nors gyvena pirmykščiai žmonės, nepažįstantys magiškos

įtakos ar magiškos realybės (magiškas reiškia tą patį, kaip ir psichinis). Be to, praktiškai visi pirmakščiai žmonės žino apie dvasių egzistavimą³; dvasia yra psichinis faktas. Kaip mes savo kūną atskiriam nuo svetimų kūnų, taip pirmakščiai žmonės (jei tik jie turi supratimą apie sielas) atskiria savo sielas nuo dvasių, kurios jiems atrodo keistos ir savarankiškos. Dvasios yra išorinio suvokimo objektai, o siela (arba viena iš sielų, jei manoma, kad žmogus turi jų keletą), nors laikoma iš esmės tokia pat, kaip ir dvasios, paprastai nėra vadinamojo jutiminio suvokimo objektas. Po mirties siela (ar viena iš daugelio sielų) tampa dvasia, kuri pergyvena mirusį žmogų, ir dažnai tampa žymiai blogesnė nei buvusi – tai ne visai atitinka supratimą apie asmens nemirtingumą. Sumatroje gyvenantys batakai⁴ netgi teigia, kad žmonės, kurie gyvenime buvo geri, po mirties virsta blogomis ir pavojingomis dvasiomis. Beveik viskas, ką pirmakščiai žmonės pasakoja apie gyviesiems dvasių krečiamas išdaigas ir kaip apibūdina vėles, iki paskutinės detalės atitinka spiritizmo patirties reiškinius. Jei į pranešimus iš anapus galima žiūrėti kaip į atskilusių psichikos dalių veiklą, tai ir pirmakštės dvasios yra sąmoninių kompleksų išraiška⁵. Šiuolaikinė psichologija, didelį dėmesį skirdama su tėvais susijusiems kompleksams, tiesiogiai tęsia tai, ką pirmakštis žmogus išgyveno kaip pavojingą protėvių dvasių galią. Netgi jo klaidą dvasias neapgalvotai laikyti išorinio pasaulio realybe, mes kartojame tardami (tik iš dalies teisingai), kad realūs tėvai yra kalti dėl mūsų su tėvais susijusio komplekso. Froido psichoanalizės traumos teorijoje bei kituose artimuose darbuose ši prielaida netgi laikoma moksliniu paaiškinimu. (Kad būtų išvengta painiavos, aš pritariu terminui *tėviškas imago*.)

- 294 Paprastas žmogus, be abejo, nesuvokia, kad artimiausių jo santykių, turinčių jam tiesioginę įtaką, sukurtas vaizdinys tik iš dalies atkartoja tuos santykius. Kita dalis sudaryta iš elementų, kurių šaltinis – pats žmogus. *Imago* kuriamas iš tėvų įtakos bei specifinių vaiko reakcijų, todėl jis yra vaizdinys, tik labai sąlygiškai atspindintis objektą. Žinoma,

³ Jeigu paaiškėja, kad yra priešingai, reikia turėti omeny, kad dvasių baimė kartais tokia didelė, jog žmonės ima neigti jų egzistavimą apskritai. Man pačiam teko stebėti šį reiškinį bendraujant su Elgono kalno gyventojais.

⁴ Warnecke, *Die Religion der Batak* (1909).

⁵ Žr. "The Psychological Foundations of Belief in Spirits".

paprastas žmogus mano, kad jo tėvai yra tokie, kokius jis juos mato. Vaizdinys yra projektuojamas pašąmoningai, ir tėvams mirus jis tebeveikia, tarsi būtų savarankiškai egzistuojanti dvasia. Pirmykščiai žmonės tuomet kalba apie naktimis sugrįžtančias tėvų dvasias (vėles), o šiuolaikinis žmogus vadina tai tėvo ar motinos kompleksu.

- 295 Kuo ribotesnis žmogaus sąmonės laukas, tuo daugiau psichikos turinio (*imago*) tampa pusiau išoriniais vaiduokliais, įgyjančiais dvasių pavidalus arba pasireiškiančiais kaip magiškos galios, projektuojamos į gyvus žmones (burtininkai, raganos ir pan.). Gerokai aukštesniame išsivystymo lygyje, kuriame jau egzistuoja sielos idėja, projektuojami nebe visi *imago* (kai projektuojami visi, kalba netgi medžiai ir akmenys). Vienas ar kitas kompleksas taip priartėja prie sąmonės, kad atrodo nebe svetimas, o daugiau ar mažiau priklausantis. Tačiau iš pradžių priklausomumo jausmas nėra toks stiprus, kad kompleksas galėtų būti suvoktas kaip subjektyvus sąmonės turinys. Jis lieka tam tikroje niekieno žemėje tarp sąmonės ir pašąmonės, pusiau šešėlyje, – viena vertus, priklausantis ar giminingas sąmonės veiksniams, kita vertus, gyvenantis autonomiškai ir susiduriantis su sąmone. Bet kokiu atveju jis nebūtinai paklūsta žmogaus norams, netgi gali būti viršesnis ir dažniausiai tampa įkvėpimo, perspėjimo ar antgamtinės informacijos šaltiniu. Psichologiškai šis turinys gali būti paaiškintas kaip iš dalies autonomiškas, dar ne iki galo integruotas kompleksas. Tokio pobūdžio kompleksai yra archaiškos sielos, egiptiečių vadintos *ba* ir *ka*. Aukštesniame lygyje, ypač tarp civilizuotų vakariečių, šis kompleksas visuomet turi moterišką lytį – *anima* ir *φυχή*. Šis faktas nestokoja gilių ir įtakingų priežasčių.

Versta iš: Jung, C. G. *Two Essays on Analytical Psychology* // *Collected Works*. Vol. 7. London: Routledge, 1991. P. 173–187.

Vertė Ernestas Lapinskas